

Δικαιολόγηση των μειωμένων απαιτήσεων σε εποχή κοινωνικού ζόφου

γράφει ο ΒΑΣΙΛΗΣ ΜΗΝΑΚΑΚΗΣ*

Πρόοδος – Δέκα λόγοι να ανυπομονούμε για το μέλλον

του Iohan Norberg
Αθήνα, Παπαδόπουλος, 2017

Το βιβλίο ίσως να μην είχε τόσο σημασία αν δεν απηχούσε μια ευρύτερη τάση στην κυρίαρχη ιδεολογία – μάλιστα τάση ανερχόμενη εσχάτως, η οποία απευθύνεται κυρίως στους νέους. Συγγραφέας με κύριο αντικείμενο την παγκοσμιοποίηση, την επιχειρηματικότητα και τον φιλελευθερισμό, ο Norberg την αποτυπώνει με πραγματικά γλαφυρό τρόπο.

Αφετηρία του είναι μια διαπίστωση: Ένα διευρυνόμενο τμήμα του πληθυσμού θεωρεί ότι δεν ζει καλά. Μάλιστα, κάποιοι θεωρούν ότι ζουν χειρότερα από το παρελθόν και πολλοί ότι το μέλλον διαφαίνεται ακόμα πιο δυσοίωνο. Αυτή την άποψη επιχειρεί να αντικρούσει, κάνοντας ένα τέχνασμα, που αποτελεί τον καμβά πάνω στον οποίο υφαίνονται όλα τα επιχειρήματά του: Υποστηρίζει ότι η κοινωνική απαισιοδοξία εκπηγάζει από μια εξιδανίκευση των «παλιών καλών ημερών» (σ. 15), από τη «νοσταλγία για

μια χρυσή εποχή, κατά την οποία η ζωή ήταν τάχα απλούστερη και καλύτερη» (σ. 240).

Ο Norberg αντιμάχεται αυτή τη θέση των πραγμάτων παραθέτοντας μια πληθώρα στοιχείων· στοιχείων, όμως, που βασίζονται στην άκρως προβληματική –ιδιαίτερα σε εποχή έκρηξης των κοινωνικών ανισοτήτων– και όχι πάντα διαφωτιστική οπτική του μέσου όρου. Μέσω αυτών επιχειρεί να τεκμηριώσει δύο βασικά συμπεράσματα:

Πρώτον, τα τελευταία 200 χρόνια έχει συμβεί η «μεγαλύτερη βελτίωση στο βιοτικό επίπεδο που συνέβη ποτέ. Η φτώχεια, ο υποσιτισμός, ο αναλφαβητισμός, η παιδική εργασία και η παιδική θνησιμότητα μειώνονται γρηγορότερα από ποτέ άλλοτε στην ανθρώπινη ιστορία. Το προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση υπερδιπλασιάστηκε τον περασμένο αιώνα σε σχέση με την αύξηση που είχε σημειωθεί τα προηγούμενα 200.000 χρόνια. Ο κίνδυνος κάποιο άτομο να εκτεθεί σε πόλεμο, να χάσει τη ζωή του σε μια φυσική καταστροφή ή να βιώσει μια δικτατορία είναι μικρότερος από ποτέ. Ένα παιδί που γεννιέται σήμερα είναι πιο πιθανό να φτάσει σε ηλικία συνταξιοδότησης απ' ό,τι οι πρόγονοί του να φτάσουν την ηλικία των 50 ετών» (σ. 16). Σε αντίθεση, λοιπόν, με τα κατα-

στροφικά σενάρια που διατυπώθηκαν κατά το παρελθόν, ο κόσμος προόδευσε, λέει ο Norberg, πριμοδοτώντας τη συνεπαγωγή: αφού εκείνα δεν επιβεβαιώθηκαν (βλ. σ. 25 και 129), γιατί να επιβεβαιωθούν οι σύγχρονοι «μάντεις κακών»;

Δεύτερον, αυτοί οι «θρίαμβοι της ανθρωπότητας» (σ. 17) οφείλονται κάπου και κινδυνεύουν από κάτι: οφείλονται στο φιλελευθερισμό, την ανοιχτή οικονομία, την ατομική ελευθερία, την ατομική ιδιοκτησία, το ελεύθερο εμπόριο, την παγκοσμιοποίηση, τη δημοκρατία δυτικού τύπου (δηλ. στα θεμέλια του καπιταλισμού), και απειλούνται από «λαϊκιστές της Αριστεράς και της Δεξιάς [που] διαδίδουν τη δυσφορία απέναντι στην παγκοσμιοποίηση και τη σύγχρονη οικονομία» και από «τη γνώριμη εχθρότητα προς την κοσμοπολίτικη, αστική κοινωνία» (ό.π.).

Αν τα πράγματα έχουν όντως έτσι, τότε γιατί οι άνθρωποι είναι απαισιόδοξοι; Στον επίλογο του βιβλίου, ο Norberg επιχειρεί να απαντήσει το ερώτημα. Φταίνε, ισχυρίζεται, οι «παρπλανητικές ή παρωχημένες πληροφορίες», οι οποίες στηρίζουν «ανακριβείς υποθέσεις» (σ. 232)· φταίνει τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, «τα οποία ενισχύουν έναν συγκεκριμένο τρόπο θέασης του κόσμου, μια τάση να εστιάζουμε στο δραματικό και στο αναπάντεχο, δηλαδή, σχεδόν πάντοτε, σε κακές ειδήσεις» (σ. 233)· φταίνει «πολιτικά κόμματα, προπαγανδιστές και ομάδες πίεσης [που] εκμεταλλεύονται τον φόβο μας προκειμένου να προωθήσουν τις ιδεολογίες τους» (σ. 235)· τέλος, φταίνει η ανθρωπινή φύση, καθώς, κατά τον Norberg, «είμαστε φτιαγμένοι να ανησυχούμε» (σ. 238), στη δε εξέλιξη του ανθρωπίνου είδους «εκείνοι που ανησυχούσαν περισσότερο και απογοητεύονταν περισσότερο επιβίωσαν και μας μετέδωσαν τα γονίδια τους» (σ. 239).

Οι «ερμηνείες» του δεν αντέχουν σε σοβαρή κριτική (δεν την επιτρέπει, άλλωστε, η έκταση μιας βιβλιοπαρουσίασης). Ωστόσο, τόσο αυτές όσο και η γενικότερη άποψή του αναδεικνύουν ορισμένα καίρια ζητήματα.

Πρώτα απ' όλα: ποιο είναι το μέτρο/κριτήριο του αν είμαστε ή αισθανόμαστε καλά; Ο Norberg απαντά: το ότι είμαστε καλύτερα από το παρελθόν. Δεν χρησιμοποιούμε βδέλλες για αιμοληψία και αναλάβητο είναι μόνο το 14% του παγκόσμιου πληθυσμού. Για κάθε σύγχρονο άνθρωπο, ιδιαίτερα για τους νέους, όμως, μέτρο είναι το παρόν και το μέλλον. Είναι οι ορατές δυνατότητες να ζήσει καλύτερα, τις οποίες παρέχουν η επιστήμη, ο υπαρκτός κοινωνικός πλούτος, οι νέες μορφές επικοινωνίας. Όσο αυτές οι δυνατότητες παραμένουν απλώς δυνατότητες ή πραγματώνονται για μια ισχνή μειοψηφία, η κοινωνική δυσαρέσκεια ή και οργή θα διευρύνονται. Συνεπώς, η δυσαρέσκεια δεν αρδεύεται από τη ρομαντική νοσταλγία των παλιών καλών ημερών, αλλά από την κοινωνική απαιτητικότητα των σημερινών και των ερχόμενων.

Αλλά, αντιτείνει ο Norberg, «παραμένουν απλώς δυνατότητες» για την ώρα. Αν υπάρξει ανάπτυξη και πλούτος, αν αφεθεί ελεύθερο το εμπόριο και η παγκοσμιοποίηση, η κοινωνία θα βελτιωθεί. Εδώ ακριβώς είναι ένα δεύτερο μεγάλο πρόβλημα της οπτικής του. Παραβλέπει (τυχαία;) τον «μεγάλο μετασχηματισμό» που έχει συντελεστεί τελευταία και απο-

τυπώνεται σε όλες τις αστικές στατιστικές: η παγκόσμια ανάπτυξη θα σχοινοβατεί γύρω από το 1% τις επόμενες δεκαετίες, θα επιτευχθεί με σκληρά πλήγματα στην εργαζόμενη πλειονότητα, τα δε οφέλη της ελάχιστα διαχέονται «προς τα κάτω». Αυτή η πρωτοφανής σύγκρουση –πιο οξεία από ποτέ στην ιστορία της ανθρωπότητας– ανάμεσα στις τεράστιες δυνατότητες και την υπάρχουσα κατάσταση και τις προοπτικές της είναι που παράγει την απαισιοδοξία των στατιστικών, αλλά και των ανθρώπων.

Αξίζει και μια τρίτη επισήμανση, αυτή που αφορά τους ορισμούς εννοιών όπως η υγεία, ο αλφαριθμητισμός, η δημοκρατία, η βία, η φτώχεια κ.λπ. Ο Norberg τις ορίζει με το ελάχιστο περιεχόμενό τους, στο κατώτερο επίπεδό τους. Υγεία είναι απλώς η απουσία ασθένειας – όχι, όπως υποστηρίζει ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, η πλήρης σωματική, πνευματική και ψυχική αρμονία με το πάθος φύσεως περιβάλλον. Αλφαριθμητισμός είναι απλώς η γνώση ανάγνωσης και γραφής – όχι η κατοχή εκείνης την μόρφωσης που απαιτείται και επιτρέπει η εποχή μας. Φτωχός είναι μόνο όποιος έχει ημερήσιο εισόδημα κάτω από 1,90 δολάρια – όχι όποιος στερείται τις δυνατότητες της εποχής σε όλα τα πεδία. Είναι εμφανής η διαφορά των δύο οπτικών. Του Norberg παράγει το «ας αρκεστούμε σε ό,τι έχουμε και ας ελπίσουμε από τον περισσότερο καπιταλισμό», η άλλη το «οι ανάγκες μας και οι δυνατότητες απαιτούν να πάμε αλλιώς».

Εν κατακλείδι. Η ουσία της κατά Norberg *προόδου* είναι η εξοικείωση της κοινωνικής πλειοψηφίας με μια λογική μειωμένων απαιτήσεων σε μια εποχή που επιτρέπει τις πιο προωθημένες αλλά ο καπιταλισμός τις καταστέλλει είναι η συμφιλίωση με τα ελάχιστα –

αφού είναι περισσότερα από το σχεδόν τίποτα του χθες και η διεκδίκηση των περισσότερων μπορεί να είναι καταστροφική. Μην είστε «διατεθειμένοι να δοκιμάσετε την τύχη σας», μοιάζει να λέει, γιατί «το ότι πιστεύουμε ότι δεν έχουμε να χάσουμε αν τα κάνουμε όλα αυτά, οφείλεται στην κακή μας μνήμη» (σ. 18). Στο κάτω κάτω, «η δημοκρατία δεν μας πάει στον παράδεισο, αλλά μας γλιτώνει από την κόλαση» (σ. 181).

Μια τελευταία επισήμανση. Ο Norberg αποδίδει οτιδήποτε καλό επετεύχθη στα χρόνια που μελετά στους ακρογωνιαίους λίθους του καπιταλισμού. Έτσι, άλλοτε ευθέως κι άλλοτε έμμεσα προσπαθεί να υποβάλει την ιδέα ότι αυτός είναι και ο μοναδικός τρόπος για την αντιμετώπιση των όποιων προβλημάτων υπάρχουν. Με αυτόν τον τρόπο, είτε παραβλέπει είτε υποβαθμίζει προβλήματα που δημιουργήθηκαν –και, πολύ περισσότερο, αναφύονται– και προόδους που ανασχέθηκαν –και κυρίως ναρκοθετούνται σήμερα– ακριβώς από την καπιταλιστική λογική και τις αντιφάσεις της. Αλλά και όταν αναγκάζεται να αναφερθεί σε αυτές τις αντιφάσεις (σ. 127, όπου σημειώνει ότι η βιομηχανική παραγωγή αζωτούχων λιπασμάτων αυξάνει μεν την αγροτική παραγωγή, αλλά αυξάνει και τα φύκη, μειώνοντας το οξυγόνο στα θαλάσσια συστήματα και δημιουργώντας νεκρές ζώνες, ή όταν μας θυμίζει στη σ. 27-28 ότι αυτός που ανακάλυψε τα λιπάσματα υπήρξε «πρωτοπόρος» του χημικού πολέμου στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο) έχει έτοιμη τη λύση: ό,τι πρόβλημα δημιουργούν η αγορά, η ιδιωτική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής, ή η ελεύθερη οικονομία, αντιμετωπίζεται μόνο με περισσότερες δόσεις τους, όχι με την άρνηση και την υπέρβασή τους. **T**